

Фактори становлення соціальної пам'яті

Коньшина Г.Є.

У статті розглядається поняття «соціальної пам'яті». Здійснено аналіз становлення цього поняття протягом історії людства, починаючи з давніх часів і до сучасності.

Увага приділяється кожному етапу розвитку цього соціального інституту.

Особливий акцент у статті робиться на значенні інформаційно-комп'ютерної революції для функціонування соціальної пам'яті. Нові типи фіксації, трансляції та репродукції інформації, такі як інтернет, голографія, супутникове телебачення сприяють появі нового типу соціальної пам'яті, яка становить основу нового наукового напрямку в соціальній мнемології. Ключові слова: соціальна пам'ять, форма соціальної пам'яті, трансформація соціальної пам'яті, інформаційно-комп'ютерна революція.

В статье рассматривается понятие «социальная память», проведен анализ становления данного понятия на протяжении истории человечества.

Особое внимание уделяется особенностям каждого этапа развития этого социального института.

В статье акцент делается на значении информационно-компьютерной революции для функционирования социальной памяти. Новые типы фиксации, трансляции и воспроизводства информации, такие как Интернет, голография, спутниковое телевидение способствуют появлению нового типа социальной памяти- глобальной социальной памяти, которая составляет основу нового научного направления в социальной мнемологии.

Ключевые слова: социальная память, форма социальной памяти, трансформация социальной памяти, информационно-компьютерная революция.

The notion of "social memory" is considered in the paper, the analysis of the setting of this notion during the mankind history since ancient time till modern time has been carried out. The attention is paid to the peculiarities of each stage of the development of this social notion.

Special accent on the significance of the informational-computer revolution for functioning the social memory is made in the paper. New type of fixation, translation and reproduction of information such as Internet, holography, satellite facilitate the emergence of a new type of social memory- global social memory that constitutes the basis of a new scientific trend in social mnemology.

Key words: social memory, forms of social memory, transformation of social memory, informational-computer revolution.

Соціальна пам'ять є невід'ємною частиною життєдіяльності людей, оскільки накопичення, збереження й трансляція матеріальних і духовних цінностей – основа існування будь-якого суспільства.

Феномен пам'яті в цілому та соціальної пам'яті зокрема здавна привертає увагу дослідників і активно обговорюється в соціально-гуманітарному дискурсі. Пам'ять як соціальне явище досліджується не тільки в психології, але й у соціології, філософії, культурології, етнографії, лінгвістиці; це підтверджує її міждисциплінарний характер.

Починаючи з трактату Аристотеля «Про пам'ять і спогад» пам'ять стає предметом філософських студій. Досліджували цей феномен у своїх працях А. Блаженний і Ф. Аквінський, Т. Гоббс і Д. Локк, Б. Паскаль і М. Монтень, М. Гайдеггер і К. Ясперс. Особливе місце в переорієнтації досліджень пам'яті належить А. Бергсону, який спробував синтезувати психологічний та філософський (метафізичний) підходи до означеної проблеми. Починаючи з 50-х років ХХ століття, філософи зосередилися на проблемі з'ясування змісту феномена соціальної пам'яті, що знайшло відображення в роботах як зарубіжних (М. Хальбвакс, Я. Ассман, П. Нора, П. Рікер, Ф. Арієс, М. Еліаде, М. Блок), так і вітчизняних (Я. Ребане, М. Роговіна, В. Колеватова, Л. Стародубцева) авторів.

Вивченню трансформації соціальної пам'яті в умовах інформаційного суспільства присвятили свої дослідження Е. Тоффлер, М. Маклюєн, М. Фуко, П. Хаттон, М. Ямпольський та ін. Варто також згадати наукові доробки соціологів, істориків, етнологів і мовознавців: Е. Дюркгейма, А. Моля, Л. Гумільова, А. Гуревича, В. Ключевського, Ю. Лотмана та ін.

Однак пріоритет у постановці й осмисленні різноманітних аспектів функціонування пам'яті, безсумнівно, належить психологічному підходу, оскільки вже з ХІХ століття саме в психології пам'ять починають вивчати систематично та на експериментальній основі (Г. Еббінгауз). На соціальну зумовленість пам'яті вказував П. Жане, наголошуючи, що вона відмінна від звичайної репродукції і являє собою символічну реконструкцію минулого в теперішньому. При цьому людина стає ніби своєрідним виразником «колективної пам'яті» суспільства, виступаючи силою, що впорядковує, та джерелом спогадів індивіда.

Безумовно, принципове значення в психології має концепція К.-Г. Юнга, який увів у науковий обіг поняття «колективного несвідомого».

Пам'ять як поняття досліджувалася такими вітчизняними психологами: Л. Виготський, С. Рубінштейн, П. Зінченко, В. Ляудіс.

Значний внесок у дослідження саме соціальної пам'яті зробили представники Харківської психологічної школи, зокрема О. Іванова, численні праці якої присвячені проблемам гендерних особливостей мнемічної діяльності та безпосередньо соціальній пам'яті, та О. Лактіонов, який також вивчав феномен пам'яті.

Формування особливого суспільного інституту зберігання подій минулого – соціальної пам'яті – тісно пов'язано з розвитком історичної практики громадських спільнот і вдосконаленням форм передавання інформації від одного покоління до іншого.

В умовах родового ладу відбувається формування основ суспільного знання, яке тісно переплітається з безпосередньою діяльністю людини. На цьому етапі формами збереження соціального досвіду виступають системи символів (трудові жести, ритуали, обряди, традиції). Символ, переходячи від предметно-трудового спілкування до образно-символічних дій, замінює предмети і об'єкти. Однак варто зазначити, що символічна

дія як спосіб сприйняття минулого в родовому суспільстві обмежено розповсюджувалася в часі та просторі (невіддільність людини та дії, нестабільна інформаційна структура).

У процесі розвитку суспільства з'являлися й нові типи соціальної пам'яті. Одним з перших таких типів була міфологічна пам'ять. У формуванні міфів як однієї з форм передавання історичної інформації вирішальну роль відіграє мова. Становлення словесно-образної пам'яті дало змогу виділити дію соціально-інформаційну з дії предметної. Саме завдяки міфу людина, відчуваючи історичність реальності, що її оточує, вперше виходить за рамки своєї повсякденності. У цьому плані міф виступає як одна з форм наступності минулого в теперішньому.

Відомості, котрі зберігалися та передавалися в усних сказаннях, легендах і міфах, було надзвичайно складно транслювати та відтворювати – постійно щось корегувалося та доповнювалося. Недосконалість усної історичної традиції виявилася тоді, коли виділилися та виокремилися в самостійну сферу соціальної діяльності духовні практики. Для їх розвитку потрібні були засоби повнішої та чіткішої фіксації наявних знань. Такими засобами стали письмо та образотворче мистецтво. Графічний спосіб збереження та передавання інформації виник із потреб практичної діяльності людей як засіб її регулювання, а також як засіб спілкування. Становлення способів зберігання й трансляції інформації в суспільстві відбувалося з поступовим ускладненням виробничої діяльності. На початкових етапах розвитку комунікації існувало дві на той час примітивні системи – мова жестів і звукова сигналізація. У міру розвитку ці системи підготували ґрунт для виникнення мови та переходу до зображення (малюнку). З часом потреби у спілкуванні сприяли формуванню якісно нових засобів зберігання й передавання інформації. Найважливішим способом відображення дійсності в цей період стає писемність.

Розглядаючи етапи формування соціальної пам'яті, можна виокремити дві її основні форми – репродуктивну та реконструктивну. Поняття репродуктивної пам'яті безпосередньо охоплює процес звернення до минулого досвіду, тобто звичайне відтворення знань, які вже має суб'єкт, – репродукцію. Із виникненням писемності репродуктивна пам'ять перестає відігравати ключову роль, соціальна пам'ять переходить у реконструктивну форму. Ця форма пам'яті спрямована на збереження й відновлення важливих з точки зору певного суспільства фактів і явищ. Новий етап розвитку форм соціального запам'ятовування, який виник у результаті поширення писемності, сприяв складнішому сприйманню історичної дійсності. Відтворюючи минуле в умовах нового соціального середовища, письмові джерела стають елементами соціальної пам'яті.

Варто зазначити, що оформлення наукового підходу до історичної дійсності – процес довгий та суперечливий. Головний принцип функціонування соціальної пам'яті визначається характером суспільних процесів. Зміна структури соціальної пам'яті, перехід від однієї моделі до іншої обумовлюється головним чином ступенем суспільного розвитку. Сучасний тип соціальної пам'яті дослідник В. Колеватов характеризує як системно-генетичний. Накопичена інформація розцінюється як така, що має відношення до причин і передумов докорінних революційних перетворень системи, що досліджується, або до результатів цих перетворень.

У міру розвитку людського суспільства та з інтеграцією нових технічних приладів-атрефактів (особливо комп'ютерів) у систему суспільної діяльності відбувається все більше технологізування людської практики. У зв'язку з цим соціальна пам'ять набуває технічних вимірів, несе на собі відбитки найновіших інформаційних інновацій. Технологія, включаючись у систему суспільних відносин і стаючи фактором різномірних суспільних модифікацій і трансформацій, впливає на підсистеми суспільства. Разом з тим соціум та його підсистеми можуть найрізноманітнішим чином впливати на технологію та техніку, трансформуючи їх. У цьому проявляється техногенна функція суспільства. Саме тут виникає можливість оформлення нового наукового підходу до понять цивілізація та культура, можливість їх нових інтерпретацій. Це дозволяє пояснити механізм впливу комп'ютерної революції на суспільство, на зміну образу соціальної пам'яті, на її інновації.

Видозміна соціальної пам'яті в результаті використання комп'ютера – одна з найважливіших тенденцій в сучасному суспільстві. Природно, що мислення, свідомість, діяльність, взаємодія, поведінка людей, їх картина світу, інформаційна картина світу, механізми функціонування соціальної пам'яті в інформаційно насиченому середовищі, в світі артефактів значно змінюється. Ці трансформації набувають якісного характеру, причому потрібно враховувати й той факт, що вплив інформації на різні покоління та вікові категорії залежить багато від чого: від рівня інформаційної сприйнятливості, виховання, освіти, професійної підготовленості, життєвого досвіду, особистісних особливостей. Очевидно, що для різних поколінь нова інформація є ніби результатом взаємодії та взаємопроникнення різних соціально-культурних пластів.

У наш час уже ніхто не буде оскаржувати те, що люди, які зростають у тісному контакті з комп'ютерами та іншими останніми досягненнями науки й техніки, суттєво відрізняються від своїх некомп'ютеризованих однолітків та від представників попередніх поколінь. Під впливом нових технологій фундаментально змінюється культурна та духовна структура особистості й цілих соціальних груп, їх поняття й уявлення. Це відбувається тому, що комп'ютери-соціогени дозволяють ущільнювати отриману інформацію, розширюють кордони як індивідуальної, так і соціальної пам'яті. Завдячуючи цій особливості, покоління наступних десятиріч зможуть зробити гігантський інтелектуально-освітній прорив. У цьому, до речі, суть ще однієї тенденції впливу комп'ютера на соціальну пам'ять.

Інформаційно-комп'ютерна революція розширює можливості соціальної пам'яті, зумовлює становлення нової культури – комп'ютерної, яка йде на зміну книжної, яка звільняє людство від необхідності цілком покладатися тільки на соціальну пам'ять. Окрім цього, комп'ютерна культура несе новий тип спілкування, що ґрунтується на можливості вільного контакту людини з інформаційним простором, відповідно, несе вона й новий тип освіти.

Однак, разом з тим комп'ютерна революція спричиняє й нові психологічні проблеми для людства. У сучасній літературі досить жваво обговорюється проблема комп'ютерної самотності, інформаційної самоізоляції індивіда. У зв'язку з комп'ютеризацією суспільства з'являється ще одна проблема, пов'язана

не тільки з комп'ютерною самотністю й відривом «комп'ютеризованих» людей від «некомп'ютеризованих», але також із розривом рівня знань різних поколінь. Це проблема духовного, культурного, концептуального й діяльнісного провалля, яке відділяє інформаційні цивілізації від тих, які не пішли шляхом науково-технічного прогресу. Останні приречені на значне відставання.

Отже, незважаючи на перелічені недоліки комп'ютеризації, її достоїнства незаперечні, переваги значні. У сучасній інформаційній ситуації збільшується особистісна відповідальність за кожен крок. Розширення можливостей зменшує значення прийнятих у суспільстві традицій і звичаїв; однак через це зростає вага особистих культурних надбань, власного культурного досвіду. Використовуючи технічні досягнення, людина має можливість будувати своє бачення світу, поєднуючи в ньому все, що створило людство. Оперуючи всіма накопиченими до цього знання, індивід може доповнювати й розвивати їх.